

**ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
“УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА”**

**Факультет суспільних і прикладних наук
Кафедра управління та адміністрування**

ЗАТВЕРДЖУЮ

проректор з методичної роботи

 Ярослав ШТАНЬКО

“1” вересня 2023 р.

**ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ
СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Галузь знань	<i>05 Соціальні та поведінкові науки</i>
Спеціальність	<i>051 Економіка</i>
Освітня програма	<i>Економіка</i>
Освітній рівень	<i>третій (доктор філософії)</i>
Статус дисципліни	<i>базова</i>
Мова викладання, навчання та оцінювання	<i>українська</i>

ЗАТВЕРДЖЕНО на засіданні кафедри
управління та адміністрування
Протокол № 1 від 31.08.2023 р.

Завідувач кафедрою

Наталія ГАВАДЗИН

Розробник:

к.п.н., доцент, в.о. зав.кафедри
психології та
суспільствознавчих дисциплін

Наталія ГУМЕНЮК

УЗГОДЖЕНО:

Гарант ОП «Економіка»

Наталія ЛУЦЬКА

СХВАЛЕНО НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЮ РАДОЮ
Голова Науково – методичної ради
ЗВО «Університет Короля Данила»
Протокол № 1 від 01 вересня 2023 р.

Ярослав ШТАНЬКО

Е-mail	nataliya.ya.humenyuk@ukd.edu.ua
Номер аудиторії, куди можна прийти для відпрацювання пропусків чи отримати консультацію	кафедра психології та суспільствознавчих дисциплін 303 а
Посилання на сайт	https://ukd.edu.ua/person/nataliya-humenyuk-k
Сторінка курсу в СДО	https://online.urd.edu.ua/course/view.php?id=5650

ВСТУП

Анотація навчальної дисципліни. Інтеграція України в єдиний Європейський освітній простір вимагає глибокого педагогічного переосмислення закономірностей навчально-професійної діяльності, принципів і методів навчання та виховання, формування особистості майбутнього фахівця. Разом з цим зростають вимоги до професійної підготовки майбутніх викладачів в процесі їх ступеневої підготовки. Високий рівень наукової компетентності в поєднанні з педагогічною майстерністю і психологічною культурою викладачів, впровадження здобутків психологічної науки в педагогічну практику - реальна передумова підвищення ефективності навчального процесу у вищій школі, реалізації принципів демократизації і гуманізації вищої школи.

Мета курсу. Курс спрямований на формування у слухачів знання, вміння, навички з педагогіки та психології, які допомогли б майбутнім викладачам вищої школи та науковцям розробляти ефективні методики викладання, культуру мовлення та комунікативної взаємодії зі студентами.

Мета курсу: полягає в освітленні принципів, методів та стратегій навчання, спрямованих на розвиток студентів як особистостей та професіоналів. Курс сприяє розумінню психологічних аспектів навчання та формуванню вчителями ефективних педагогічних підходів, сприяючи тим самим підвищенню якості вищої освіти.

Завдання курсу.

1. Вивчення основних педагогічних концепцій та методів, спрямованих на ефективне викладання та навчання вищою школою.
2. Навчання методам планування та ведення уроків, семінарів, практичних та лабораторних занять на різних рівнях навчання.
3. Аналіз психологічних особливостей студентів вищих навчальних закладів та розробка стратегій їхньої підтримки.
4. Вдосконалення навичок лідерства, спрямованих на створення сприятливого навчального середовища, а також розвиток ефективних комунікаційних стратегій.
5. Вивчення методів оцінювання та відстеження успішності студентів, а також розробка системи звітності.
6. Розуміння та врахування індивідуальних потреб та різниці в здібностях студентів

У результаті вивчення курсу здобувачі повинні **знати**: теоретичні основи педагогіки та психології, які визначають процеси навчання та виховання вищої школи; розуміти психологічні особливості студентів та засоби їхнього педагогічної взаємодії.

вміти: використовувати різноманітні педагогічні стратегії для ефективного навчання, адаптовувати підходи до індивідуальних потреб студентів та вміння застосовувати психологічні методи для вирішення конфліктів та підтримки студентів у їхньому особистісному розвитку.

Професійні компетентності та результати навчання (тільки для базових дисциплін), яких набувають здобувачі освіти внаслідок вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка та психологія вищої школи» (шифри та зміст компетентностей та програмних результатів навчання вказано відповідно до ОПП «Назва ОПП Економіка », введеної в дію ЗВО «Університет Короля Данила» “_” _____ року).

КОМПЕТЕНТНОСТІ	РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ
<p>ЗК05. Здатність розв’язувати комплексні проблеми економіки на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.</p> <p>СК04.Здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у закладах вищої освіти.</p>	<p>РН07. Застосовувати інноваційні науково-педагогічні технології, формулювати зміст, цілі навчання, способи їх досягнення, форми контролю, нести відповідальність за ефективність освітнього</p>

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Курс	2		
Семестр	3		
Кількість кредитів ECTS	90		
Аудиторні навчальні заняття		денна форма	заочна форма
	лекції	14	
	семінарські	16	
Самостійна робота	30 год.		
Форма підсумкового контролю	Екзамен (комп'ютерне тестування)		

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Пререквізити	Постреквізити
	педагогіка та психологія вищої школи

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Перелік тем лекційного матеріалу

Змістовий модуль I. Загальні основи педагогіки вищої школи

Тема 1. Вища школа як педагогічна система (2 год)

- 1.1. Мета, зміст та стандарти вищої освіти
- 1.2. Педагогічний процес у вищій школі
- 1.3. Виховна діяльність у закладах вищої освіти
- 1.4. Науково-дослідна робота студентів

Тема 2. Дидактичні та методичні основи викладання у вищій школі (2 год)

- 2.1. Основи сучасної дидактики вищої школи
- 2.2. Закони, закономірності та принципи навчання
- 2.3. Цілі та зміст навчання у вищій школі
- 2.4. Методика викладання у вищій школі. Методи та засоби навчання
- 2.5. Форми організації освітнього процесу

Тема 3. Технології навчання. Активні та інтерактивні технології навчання (2 год)

- 3.1. Методика і технологія навчання. Класифікація технологій навчання
- 3.2. Інноваційні технології навчання та їх види
- 3.3. Суть активних та інтерактивних методів навчання та їх види
- 3.4. Підготовка та проведення викладачем до занять

Змістовий модуль II. Психологічні основи педагогічної діяльності викладача вищої школи

Тема 4. Психологія професіоналізму та педагогічної майстерності викладача (2 год)

- 4.1. Педагогічна діяльність викладача: професійні аспекти
- 4.2. Особистісні аспекти професіоналізму діяльності викладача
- 4.3. Педагогічна майстерність викладача
- 4.4. Педагогічна культура викладача

Тема 5. Педагогічна техніка викладача (2 год)

- 5.1. Зміст поняття “педагогічна техніка”
- 5.2. Внутрішня техніка викладача
- 5.3. Зовнішня техніка викладача

Тема 6. Педагогічна майстерність як мистецька дія (2 год)

- 6.1. Театральне мистецтво у вимірах педагогіки та психології
- 6.2. Педагогічна та акторська дія
- 6.3. Педагогічна сумісність і педагогічне сприймання
- 6.4. Майстерність педагогічного спілкування

Тема 7. Психологічні умови майстерної взаємодії в педагогічному спілкуванні (2 год)

- 7.1. Особистість викладача як інструмент впливу в педагогічній взаємодії
- 7.2. Характеристика перцептивної сторони педагогічного спілкування
- 7.3. Способи комунікативного впливу
- 7.4. Стратегії взаємодії у спілкуванні як характеристика інтерактивного компонента педагогічної взаємодії
- 7.5. Технологія організації педагогічної взаємодії в процесі індивідуальної бесіди. Методика контактної взаємодії як технологія забезпечення контакту
- 7.6. Майстерність організації педагогічної взаємодії у навчанні

Зміст семінарських занять

Змістовий модуль I. Загальні основи педагогіки вищої школи

Тема 1. Вища школа як педагогічна система (2 год)

- 1.1. Мета, зміст та стандарти вищої освіти.
- 1.2. Педагогічний процес у вищій школі.
- 1.3. Виховна діяльність у закладах вищої освіти.
- 1.4. Науково-дослідна робота студентів.
- 1.5. Методика викладання у вищій школі. Методи та засоби навчання.

Завдання для самостійної роботи: 1. Розкрити поняття “педагогічна система” вищої школи”. 2. Створити концепцію виховної діяльності для вищого навчального закладу, враховуючи сучасні виклики і потреби студентів. Описати основні принципи та методи впровадження цієї концепції. 3. Розробити проект виховної події, яка спрямована на підвищення духовно-моральних цінностей серед студентів. Пояснити мету події, методи реалізації та очікувані результати. 4. Скласти план інклюзивної виховної програми для студентів з різними особливостями. (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7)

Тема 2. Дидактичні та методичні основи викладання у вищій школі (2 год)

- 2.1. Основи сучасної дидактики вищої школи.
- 2.2. Закони, закономірності та принципи навчання.
- 2.3. Цілі та зміст навчання у вищій школі.
- 2.4. Форми організації освітнього процесу.

Завдання для самостійної роботи: 1. Дослідити інформаційні ресурси, що присвячені сучасним дидактичним принципам у вищій школі. Визначити основні тенденції та інновації в цій галузі. 2. Обрати один із законів, закономірностей або принципів навчання (наприклад, принцип активного навчання) та підготуйте коротку презентацію, в якій розкриєте його суть та значення для практики вищої освіти. 3. Скласти перелік основних цілей та змісту навчання для обраної вами дисципліни у вищій школі. Порівняйте їх із програмою навчання даного курсу. 4. Провести аналіз різних методик викладання у вищій школі (наприклад, проблемне навчання, проектне навчання тощо). Обрати одну з них та обґрунтувати, чому вона може бути ефективною для певної групи студентів чи конкретної дисципліни. 5. Розглянути різні форми організації освітнього процесу (лекції, семінари, практичні заняття, лабораторні роботи тощо). Вибрати одну форму та обґрунтуйте, в яких випадках вона може бути найбільш ефективною та яким чином вона сприяє досягненню освітніх цілей. (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10)

Тема 3. Технології навчання. Активні та інтерактивні технології навчання (4 год)

- 3.1. Методика і технологія навчання. Класифікація технологій навчання
- 3.2. Інноваційні технології навчання та їх види.
- 3.3. Суть активних та інтерактивних методів навчання та їх види.
- 3.4. Підготовка та проведення викладачем до занять

Завдання для самостійної роботи: 1. Розробити короткий відеоролик, класифікації технологій навчання, використовуючи графіку та ілюстрацію. 2. Створити інноваційну технологію навчання; написати короткий опис її суті та основні принципи; розгляньте можливість використання цієї технології для покращення процесу викладання з економічних дисциплін. 3. Підготувати інтерактивне заняття. (1,2, 3, 4, 5, 9, 10)

Змістовий модуль II. Психологічні основи педагогічної діяльності викладача вищої школи

Тема 4. Психологія професіоналізму та педагогічної майстерності викладача (2 год)

- 4.1. Педагогічна діяльність викладача: професійні аспекти
- 4.2. Особистісні аспекти професіоналізму діяльності викладача
- 4.3. Педагогічна майстерність викладача
- 4.4. Педагогічна культура викладача

Завдання для самостійної роботи: Розв'язання кейсів, професійно-етичних дилем, практичних завдань; мікророзкладання (2, 10, 13)

Тема 5. Педагогічна техніка викладача (2 год)

- 5.1. Зміст поняття “педагогічна техніка”
- 5.2. Внутрішня техніка викладача
- 5.3. Зовнішня техніка викладача

Завдання для самостійної роботи: 1. Підготувати з використанням ілюстрації науково-популярну доповідь про зміст поняття “педагогічна техніка”. 2. Створити власну інтерактивну презентацію про внутрішню та зовнішню техніку викладача. 3. Провести спостереження за викладачем у реальному або віртуальному навчальному середовищі. Зробити записи про його внутрішню та зовнішню техніку, а також про те, як ці аспекти впливають на ефективність навчання. Підготувати звіт на основі спостереженнями та рекомендаціями для викладача. (1, 2, 6, 14, 11, 16)

Тема 6. Педагогічна майстерність як мистецька дія (2 год)

- 6.1. Театральне мистецтво у вимірах педагогіки та психології
- 6.2. Педагогічна та акторська дія
- 6.3. Педагогічна сумісність і педагогічне сприймання
- 6.4. Майстерність педагогічного спілкування

Завдання для самостійної роботи: Розв'язання кейсів, професійно-етичних дилем, практичних завдань (1, 2, 3, 4, 6, 13)

Тема 7. Психологічні умови майстерної взаємодії в педагогічному спілкуванні (4 год)

- 7.1. Особистість викладача як інструмент впливу в педагогічній взаємодії
- 7.2. Характеристика перцептивної сторони педагогічного спілкування
- 7.3. Способи комунікативного впливу
- 7.4. Стратегії взаємодії у спілкуванні як характеристика інтерактивного компонента педагогічної взаємодії
- 7.5. Технологія організації педагогічної взаємодії в процесі індивідуальної бесіди. Методика контактної взаємодії як технологія забезпечення контакту
- 7.6. Майстерність організації педагогічної взаємодії у навчанні

Звичайно! Ось завдання для самостійної роботи на тему "Стратегії взаємодії у спілкуванні як характеристика інтерактивного компонента педагогічної взаємодії":

Завдання для самостійної роботи: 1. Аналіз стратегій взаємодії у спілкуванні: провести дослідження щодо стратегій взаємодії у спілкуванні, які використовуються викладачами та студентами під час навчання. Розробити короткий науковий звіт або презентацію, результатів дослідження з включенням відомості про обрані стратегії взаємодії, їхні переваги та недоліки, а також рекомендації щодо оптимального використання цих стратегій для покращення якості педагогічної взаємодії. (4, 5, 6, 11)

Зміст самостійної роботи

Розподіл годин, виділених на вивчення «Педагогіки та психології вищої школи»

Найменування видів дисципліни роботи	Розподіл годин
Самостійна робота, год, у т.ч.:	30
Опрацювання матеріалу, викладеного на лекціях	14

Підготовка до поточного тестування	2
Опрацювання матеріалу, винесеного на самостійне вивчення: <ol style="list-style-type: none"> 1. Вища школа як педагогічна система 2. Технології навчання. Активні та інтерактивні технології навчання 3. Дидактичні та методичні основи викладання у вищій школі 4. Психологія професіоналізму та педагогічної майстерності викладача 5. Педагогічна техніка викладача 6. Педагогічна майстерність як мистецька дія 7. Психологічні умови майстерної взаємодії в педагогічному спілкуванні 	14

ПОЛІТИКА КУРСУ

Усі теоретичні та методичні матеріали з навчальної дисципліни, а також графік відпрацювань, представлені в “Системі дистанційної освіти”. Відвідування занять з курсу є обов'язковим. Під час проведення лекційних занять, викладач може оцінювати знання здобувачів, що значно покращить підсумкову аудиторну оцінку. Під час виконання письмових тестових завдань недопустимо порушення академічної доброчесності. Студент повинен дотримуватися навчальної етики, поважно ставитися до інших учасників навчального процесу, дотримуватися дисципліни, дбайливо ставитись до обладнання та книжкового фонду УКД, виконувати графік навчального процесу.

Оскарження процедури проведення та результатів контрольних заходів відповідно до «Положення про систему поточного та підсумкового контролю оцінювання знань та визначення рейтингу студентів» розглядає та вирішує перший проректор або проректор з навчальної роботи на підставі заяви студента або подання декана.

Будь-які прояви академічної недоброчесності врегульовуються відповідно до чинних в університеті правил і положень. Усі студенти під час занять мають поводитися відповідно до етичних норм, що діють в Університеті Короля Данила.

Поведінка поведження здобувачів у аудиторії і взаємини з викладачем здійснюються у відповідності до [Кодексу корпоративної етики](#) та [Принципів і норм академічної доброчесності, як функціонують в УКД](#).

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

При вивченні дисципліни застосовується комплекс методів для організації навчання студентів з метою розвитку їх логічного та абстрактного мислення, творчих здібностей, підвищення мотивації до навчання та формування особистості майбутнього фахівця в галузі культури і мистецтва.

Програмний результат навчання	Метод навчання	Метод оцінювання
<p>РН07. Застосовувати інноваційні науково-педагогічні технології, формулювати зміст, цілі навчання, способи їх досягнення, форми контролю, нести відповідальність за ефективність освітнього</p>	<p>Словесні методи: лекція, розповідь-пояснення. Практичні методи: дослідні роботи, практичні роботи. Індуктивний, дедуктивний, аналітичний, узагальнення, конкретизація, виокремлення основного, дослідницький. Методи самостійної роботи вдома. Інтерактивний метод: кейс-метод.</p>	<p>Поточний контроль, тестовий контроль, залік</p>
	<p>Словесні методи: лекція, розповідь-пояснення, бесіда. Наочні методи: комп'ютерні і мультимедійні методи. Практичні методи: вправи, дослідні роботи, практичні роботи. Індуктивний, дедуктивний, аналітичний, синтетичний, порівняння, творчий, проблемно-пошуковий, дослідницький. Методи</p>	<p>Поточний контроль, тестовий контроль, залік</p>

	самостійної роботи вдома. Робота під керівництвом викладача. Інтерактивні методи: кейс-метод, мозковий штурм.	
--	---	--

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Процедура проведення контрольних заходів, а саме поточного контролю знань протягом семестру та підсумкового семестрового контролю, регулюється «[Положенням про систему поточного та підсумкового контролю оцінювання знань та визначення рейтингу студентів](#)», яке розміщено на сайті університету в розділі «Публічна інформація»: <https://ukd.edu.ua/node/1149>

Здобувачі мають право оскаржувати результати поточного оцінювання, а також інформувати про факти конфліктних ситуацій в академічній групі чи з викладачем у відповідності до «[Положення про політику та врегулювання конфліктних ситуацій](#)».

Фіксація **поточного** контролю здійснюється в “Електронному журналі обліку успішності академічної групи” на підставі чотирибальної шкали - “2”; “3”; “4”; “5”. У разі відсутності студента на занятті виставляється “н”. За результатами поточного контролю у Журналі, автоматично визначається підсумкова оцінка, здійснюється підрахунок пропущених занять.

Усі пропущені заняття, а також негативні оцінки студенти зобов'язані відпрацювати впродовж трьох наступних тижнів. У випадку недотримання цієї норми, замість “н” в журналі буде виставлено “0” (нуль балів), без права перездачі.

Здобувачі які ведуть конспект лекцій, мають план-проспект семінарського заняття, а також формулюють власну аналітичну думку з конкретного питання можуть претендувати на оцінку відмінно “5”. Також здобувачі, які приймають активну участь в обговоренні відповідей своїх колег можуть отримати додаткові бали до власної відповіді, або окрему оцінку. Якщо здобувач відповідав усно і виконував тестові завдання під час семінару, викладач вносить до Журналу дві оцінки.

До підсумкового контролю допускаються здобувачі які за результатами поточного контролю отримали не менше 35 балів. Усі студенти, що отримали 34 балів і менше, не допускаються до складання підсумкового контролю і на підставі укладання додаткового договору, здійснюють повторне вивчення дисципліни впродовж наступного навчального семестру.

Підсумковий контроль знань у формі диференційованого заліку (I семестр) проводиться у вигляді комп'ютерного тестування. За результатами підсумкового контролю (диференційований залік/екзамен) студент може отримати 40 балів.

Здобувачі які під час підсумкового контролю отримали 24 бали і менше, вважаються такими, що не здали екзамен/диференційований залік і повинні йти на перездачу.

Загальна семестрова оцінка з дисципліни, яка виставляється в екзаменаційних відомостях оцінюється в балах (згідно Шкали оцінювання знань за ЄКТС) і є сумою балів отриманих під час поточного та підсумкового контролю.

Шкала оцінювання знань за ЄКТС:

Оцінка за національною шкалою	Рівень досягнень, %
Національна диференційована шкала	
Відмінно	90 – 100
Добре	75 – 89
Задовільно	60 – 74
Незадовільно	0 – 59
Національна недиференційована шкала	
Зараховано	60 – 100
Не зараховано	0 – 59
Шкала ECTS	
A	90 – 100
B	83 – 89
C	75 – 82
D	68 – 74
E	60 – 67
FX	35 – 59
F	0 – 34

Здобувачі, які не з'явилися на екзамени без поважних причин, вважаються такими, що одержали незадовільну оцінку.

Об'єктивність процедур проведення контрольних заходів забезпечується відмежуванням результатів поточного контролю від результатів підсумкового контролю.

Загальна семестрова оцінка з дисципліни, яка виставляється в екзаменаційних відомостях оцінюється в балах (згідно Шкали оцінювання знань за ЄКТС) і є сумою балів отриманих під час поточного та підсумкового контролю.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література

1. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Київ : КНТ, 2018. 226 с.
2. Марцева Л.А. Педагогіка і психологія вищої школи : навч. посіб. Житомир: Державний університет «Житомирська політехніка», 2022. 150 с.
3. Прищак М. Д., Залюбівська О. Б. Педагогіка, психологія та методика викладання у вищій школі: курс лекцій. Вінниця : ВНТУ, 2019. 150 с.
4. Педагогіка і психологія вищої школи. Методичні вказівки до самостійної роботи для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 016 «Спеціальна освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти / Укладач С.В. Стеблюк. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2022. 42 с.
5. Філатова Л. С. Педагогічна майстерність : навчальний посібник. Харків: ХНПУ, 2021. 90 с.
6. Шкабаріна М. А. Розвиток педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення фахових дисциплін: монографія. Рівне: Видавець О. Зень, 2019. 149 с.

Додаткова література

7. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підруч. за модул.-рейтинг. системою навчання для студентів магістратури. Київ: Центр навч. літ., 2006. 383 с. URL: <http://irbisnbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009426>
8. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям. Київ – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2008. 278 с. URL: <https://hum.edulib.com/pedagogika-psihologiya/goncharenko-s-u-pedagogichni-doslidzhennya-metodologichni-poradimolodim-naukovtsyam>
9. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : Навч. посіб. К. : Академвидав, 2004. 352 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/r726.pdf>.
10. Педагогіка вищої школи : підручник / В.П. Головенкін ; Міністерство освіти і науки України, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». – 2-ге вид.,

переробл. і доповн. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. URL: [Pehttps://opac.kpi.ua/F/N5C8NSEHNAPG4AC7IUY5U2NEI5TAN3GV7CK72F4TT6YA2T8PH2-08156?func=find-acc&acc_sequence=005454291](https://opac.kpi.ua/F/N5C8NSEHNAPG4AC7IUY5U2NEI5TAN3GV7CK72F4TT6YA2T8PH2-08156?func=find-acc&acc_sequence=005454291)

11. Педагогічна майстерність: підручник/ І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос. - К.: СПД Богданова А. М. 2008. 376 с.

Електронні інформаційні ресурси

12. Бар'єри спілкування URL: <https://studall.org/all-82890.html>

13. Комунікаційні бар'єри і шляхи їх подолання URL: https://pidruchniki.com/16070314/menedzhment/komunikatsiyeni_baryeri_shlyahi_podolannya.

14. Педагогіка і практична режисура.URL: [URL:https://studopedia.su/13_57423_vimogi-do-osobistosti-tvortsya.html](https://studopedia.su/13_57423_vimogi-do-osobistosti-tvortsya.html)

15. Педагогічна етика URL: <http://refs.in.ua/pedagogichna-etika.html>.

16.Педагогічне спілкування та його особливості URL: https://studall.org/all_82889.html.

17. Педагогічний такт учителя URL: <https://studopedia.info/9-21462.html>.